

**MUISTIINPANOT FEUERBACHIN KIRJASTA
»LUENTOJA USKONNON OLEMUKSESTA»²⁸**

Kirjoitettu aikaisintaan v. 1909

*Julkaistu ensi kerran v. 1930
XII Lenin-kokoelmassa*

Julkaistaan käsikirjoituksen mukaan

L. FEUERBACH. KOOTUT TEOKSET,
8. OSA, 1851.
»LUENTOJA USKONNON OLEMUKSESTA»

8°. R. 807

Alkulause päivätty 1. I. 51.— Feuerbach puhuu siinä syistä, joiden vuoksi hän ei osallistunut »häpeällisesti, tuloksettomasti päättyneeseen» v. 48 vallankumoukseen (VII) * [492]**. Vuoden 48 vallankumouksella ei ollut Orts- und Zeitsinn***, perustuslailliset odottivat vapautta des Herrn**** sanalta, tasavaltalaiset (VII—VIII) [492] omalta toivoltaan (»tarvitsi vain toivoa tasavaltaa herättääkseen sen eloon»)... (VIII) [492].

»Jos vallankumous puhkeaa uudestaan ja minä otan siihen toimekasta osaa, silloin voitte... olla varmoja, että se on oleva voittoisa vallankumous, että monarkialle ja hierarkialle on koittanut viimeisen tuomion päivä» (VII) [491].

1. luento (1—11) [493—502].

S. 2 [494]: »Olemme saaneet kylliksemme sekä filosofisesta että poliittisesta idealismista; haluamme olla nyt poliittisia materialisteja.»

3—4 [495—496] — Miksi Feuerbach vetäytyi maaseudun yksinäisyyteen: pesäero »jumalaan uskovasta maailmasta»,

Feuerbach
ei ymmärtä-
nyt vuoden 48
vallen-
kumousta

Sic!!

* L. Feuerbach. Sämmtliche Werke, Bd. 8, Leipzig, 1851. Toim.

** Л. Фейербах. Избранные философские произведения, т. II, М., 1955.

Toim.

*** — ajan ja palkan tajua. Toim.

**** — herran. Toim.

- alas
 "über-
 spanntes"! |||
- s. 4 (Z. 7 v. u.*) (vrt. s. 3 in f.**)—
 elää "luonnon" parissa (5) [496], ab-
 legen kaikki "überspannten"*** käsi-
 tykset.
- 7—11 [498—502] Feuerbach luo silmäyksen
 teoksiinsa (7—9 [498—500]: "Uuden filo-
 sofian historia") (9—11 [500—502] "Spi-
 noza", "Leibniz").
2. luento (12—20) [503—510].
- 12—14 [503—504]—"Bayle".
- "aistimelli-
 suus"
 Feuerbachilla |||
- 15 [505—506]: *Sinnlichkeit***** mer-
 kitsee minulla »aineellisen ja henkisen
 todellista, ei keksittyä ja keinote-
 koista, vaan todella olemassaolevaa
 ykseyttä, se on minulla sen vuoksi
 yhtä kuin todellisuus».
- Sinnlich on paitsi Magen myös
 Kopf***** (15) [505].
- (16—20 [506—510]: Feuerbach, kirjoitelma kuolemattomuus-
 desta, toisinto).
3. luento (21—30) [510—518].
- Minulle huomautettiin "Kristinuskon olemuksen" 29
 johdosta, että minulla *ihminen* ei ole mistään riippuvai-
 nen, »tätä minun luuloteltua ihmisen jumaloitsemistani
 vastustettiin» (24) [513]. »Oleno, jota ihminen pitää edel-
 täjänään, ...*ei* ole mikään muu kuin luonto eikä teidän
 jumalanne» (25) [513—514].
- »Luonnon tajuton olemus on minulle ikuinen, syntyperä-
 tön olemus, ensisijainen olemus, ei kuitenkaan ensisijai-
 nen arvossa, vaan ajassa, fyysillisesti, mutta ei moraa-
 lisesti ensisijainen olemus...» (27) [515].
- Kieltooni sisältyy myös myöntäminen... »Johtopäätös
 opistani on tietenkin se, että jumalaa ei ole» (29) [517],
 mutta tämä juontuu jumalan olemuksen (= luonnon ole-
 muksen, ihmisen olemuksen ilmaus) tiedostamisesta.
4. luento.
- »Uskonnon pohjana on riippuvuuden tunto» (31)
 [518] ("Furcht"***** 33—4—5—6 [519—523]).

* — Zelle 7 von unten — 7. rivi alhaalta. *Toim.*

** — in fine — lopussa. *Toim.*

*** — jättää sivuun kaikki »yhtiöpäiset». *Toim.*

**** — *Aistimellisuus*. *Toim.*

***** — aistimellinen on paitsi vatsa myös pää. *Toim.*

***** — »pelko». *Toim.*

»Niin sanotut spekulatiiviset filosofit ovat... niitä filosofeja, jotka eivät mukauta käsitteitään olioihin, vaan päinvastoin mukauttavat olioita käsitteisiinsä» (31) [519].

cf.* Marx und Engels³⁰

(5. luento)

— eritoten *kuolema* herättää pelkoa, jumalauskoa (41) [527].

»Minä vihaan sitä idealismia, joka irrottaa ihmisen luonnosta; en häpeä olevani riippuva luonnosta» (44) [530].

»Yhtä vähän kuin pyrin 'Kristinuskon olemuksessa' jumaloitsemaan ihmistä, mistä minua on typerästi syytely... yhtä vähän pyrin teologisessa mielessä jumaloitsemaan luontoa...» (46—47) [532].

6. luento — Eläinten palvonta (50 [535] ff. **).

»Se, mistä ihminen riippuu... on luonto, aistinnan kohde... Kaikki ne vaikutelmat, joita luonto tekee ihmiseen aistinten välityksellä... voivat muodostua uskonnollisen palvonnan motiiveiksi» (55) [540].

(7. luento.)

En tarkoita egoismilla "filisterin ja porvarin" (63) [546] egoismia, vaan luonnonmukaisuuden, ihmisjärjen mukaisuuden filosofista periaatetta, vastoin "teologista tekopyhyyttä, uskonnollista ja spekulatiivista haihattelua sekä poliittista despotiaa" (63 i. f.) [546]. Cf. 64 [546—547], *hyvin tärkeä*.

"Egoismi" ja sen merkitys

Id. *** 68 i. f. [551] ja 69 i. f. [551—552] — egoismi on (filosofisessa mielessä) uskonnon juuri.

(70 [552]: Die Gelehrten **** ovat lyötävissä vain heidän omilla aseillaan, s.o. sitaateilla)... .."man die Gelehrten nur durch ihre eigenen Waffen, d. h. Zitate schlagen kann"... (70) [552].

Kesken kaiken, sivulla 78 [558] Feuerbach käyttää ilmaisua: Energie d. h. Thätigkeit *****. Se kannattaa panna merkille. Energia-käsitteeseen sisältyy todella subjektiivinen momentti, joka puuttuu esim. liike-käsitteestä. Tai oikeammin ener-

kysymykseen energia-sanasta

* — confer — vertaa. *Toim.*

** — und folgende — ja seuraavat. *Toim.*

*** — Idem — sama. *Toim.*

**** — Oppineet. *Toim.*

***** — energia, s.o. toiminta. *Toim.*

gia-käsitteessä tai tuon käsitteen sanallisessa käytössä on jotain, mikä sulkee pois objektiivisuuden. Kuun energia (cf.) versus * kuun liike.

107 i.f. [583] »...Luonto on alkuperäinen, ensimmäinen ja viimeinen olemus...»

aistimellinen
= ensimmäinen,
sinänsä
oleva ja tosi

111 [586]: »...Minulle... filosofiassa... aistimellinen on ensimmäinen; mutta se ei ole ensimmäinen vain spekulatiivisen filosofian mielessä, missä ensimmäinen merkitsee sitä, minkä puitteet on ylitettävä, vaan se on ensimmäinen toisesta johtumattomuuden mielessä, sinänsä olevana ja totena.»

»...Henkinen ei ole mitään aistimellisen ulkopuolella ja ilman sitä.»

NB yleensä s. 111 »...aistien totuudellisuus ja oleellisuus (NB), josta... filosofia... lähtee...»

112 [586—587] »...Ihminen ajattelee ainoastaan aistimellisesti olemassa olevan päänsä avulla, järjellä on vankka aistimellinen pohjansa päässä, aivoissa, aistien yhtymäpaikassa.»

Vielä s. 112 aistien (Urkunden **) oikeaperäisyydestä.

NB

114 [588—589]: Luonto = ensisijainen, un-
ableitbares, ursprüngliches We-
sen ***.

»Siten 'Filosofian perusteet' punoutuvat yhteen 'Uskonnon olemuksen' kanssa»³¹ (113) [588].

»En jumaloitse mitään, en siis myöskään luontoa» (115) [589].

116 [590—591] — vastaus moitteeseen, että Feuerbach ei anna *luonnolle määritelmää*:

»Käsitän luonnolla kaikkien ihmisen itsestään ei-inhimillisenä erottamien ais-

* — suhteessa. *Toim.*

** — todistusten. *Toim.*

*** — toisesta johtumaton, alkuperäinen olemus. *Toim.*

timellisten voimien, olioiden ja olentojen kokonaisuutta... Tahi sanan käytännöllisessä merkityksessä luontoa on kaikki, mikä — teistisen uskon yliluonnollisuuskuikutuksista huolimatta — esiintyy ihmiselle välittömästi, aistimellisesti hänen elämänsä perustana ja kohteena. Luontoa on valo, sähkö, magnetismi, ilma, vesi, tuli, maa, eläin, kasvi, ihminen sikäli kuin hän on tahattomasti ja tiedottomasti toimiva olento,— en ymmärrä 'luonnolla' mitään muuta, en ymmärrä sillä mitään mystillistä, utuista, teologista» (ylempänä: erotukseksi Spinozasta).

Siis luontoa on kaikki paitsi yliluonnollinen. Feuerbach on selkeä, mutta ei syvällinen. Engels määrittelee syvemmin materialismin ja idealismin eron.

»...Luontoa on kaikki, mitä näet ja mikä ei ole ihmisen kädestä ja ajatuksista lähtöisin. Tai mikäli syvennytään luonnon anatomiaan, luontoa on kaikki olevainen tai kaikkien niiden olentojen ja olioiden kokonaisuus, joiden ilmentymät, ilmaisut ja vaikutukset — joissa niiden olemassaolo ja olemus juuri esiintyykin — eivät perustu ajatuksiin tai aikomuksiin ja tahtomuksiin, vaan astronomisiin tai kosmisiin, mekaanisiin, kemiallisiin, fysikaalisiin, fysiologisiin tai orgaanisiin voimiin ja syihin» (116—117) [591].

Ja tällöin päädytään materian ja hengen, fyysillisen ja psyykillisen vastakkainasetteluun.

121 [594—595] — sitä todistusperustetta vastaan, että täytyy olla alkusyy (=jumala).

»Ainoastaan ihmisen rajoittuneisuus ja mukavuudenrakkaus asettavat ajan tilalle ikuisuuden, syystä syyhyn lakkaamatta jatkuvan tapahtumisen tilalle loputtomuuden, lepoa tuntemattoman luonnon tilalle liikkumattoman jumaluuden, ikuisen liikunnan tilalle ikuisen levon» (121 i. f.) [595].

124—125 [598] Subjektiivisten tarpeittensa vuoksi ihmiset korvaavat konkreettisen abstraktisella, havainnon käsitteellä, monen yhdellä, syiden loputtoman Σ^* yhdellä syyllä.

* — summan. Toim.

objectiv
= außer
uns * ||| Mutta näille abstraktioille »ei anneta mitään objektiivista merkitystä eikä olemassaoloa, ei minkäänlaista olemassaoloa meidän ulkopuolel- lamme» (125) [599].

»...Luonnolla ei ole alkua eikä loppua. Kaikki siinä on vuorovaikutuksessa, kaikki on suhteellista, kaikki on samanaikaisesti sekä vaikutusta että syytä, kaikki siinä on kaikinpuolista ja vastavuoroista; ...»

siinä ei tarvita jumalaa (129—130 [602—603]; yksinker- taisia todisteluja jumalaa vastaan).

»...Olioiden ensimmäisen ja yleisen syyn syy teistien, teologien, niin sanottujen spekulatiivisten filosofien käsi- tyksen mukaan on ihmisen järki...» (130) [603]. »Jumala on... syy yleensä, syyn käsite personoituna, itsenäistettynä olemuksena...» (131) [603—604].

välittö-
mästi ||| »Jumala on abstraktinen luonto, s.o. aisti- havainnoista abstrahoitu, ajateltu, ymmärryk- sen kohteeksi tai ymmärtäväksi olenoksi muu- tettu; varsinaisessa mielessä luonto on aisti- mellinen, todellinen luonto sellaisena kuin aistimme sen välittömästi meille ilmoittavat ja esittävät» (133) [605—606].

Teistit näkevät luonnossa (jonka he muuttavat kuol- leeksi massaksi eli materiaksi) ilmenevän liikkeen syyn jumalassa (134) [607]. Mutta jumalan voima on itse asiassa *luonnon voima* (Naturmacht: 135 [608]).

»...Mehän tiedostamme olioiden ominaisuuksia ainoas- taan niiden vaikutuksista...» (136) [608—609].

Ateismi (136—137) [609] ei hävitä *das moralische Über* (=das Ideal) eikä *das natürliche Über* (=die Natur) **.

aika
ja
maailma | »...Eikö aika ole vain maailman muoto, tapa, jolla maailman erilliset olennot ja ilmiöt seu- raavat toisiaan? Kuinka siis voisין sanoa maail- malla olleen ajallisen alun?» (145) [616].

»...Jumala on maailma, joka on olemassa vain ajatuk- sissa... Ero jumalan ja maailman välillä on vain hengen ja aistin, ajattelun ja havainnon välistä eroa...» (146) [616—617].

* — objektiivisesti = ulkopuolellamme. Toim.

** — *moraalista ylintä* (=ihannetta) eikä *luonnollista ylintä* (=luon- toa). Toim.

Jumala halutaan esittää ulkopuolel-
lamme olevaksi olennoksi. Mutta eikö
siten juuri tunnusteta aistimellisen ole-
misen todenperäisyyttä? »Eikö» (siten)
»tunnusteta, että aistimellisen olemisen
ulkopuolella ei ole mitään olemista?
Onko meillä sitten muuta tunnusmerk-
kiä olemisesta ulkopuolellamme, muuta
ajattelusta riippumattoman olemisen
kriteeriä kuin aistimellisuus?» (148)
[618].

oleminen
ulkopuolellam-
me=riippu-
matta ajatte-
lusta

»...Luonto... irrotettuna aineellisu-
destaan ja ruumiillisuudesta... on
jumala...» (149) [619—620].

NB
luonto materian
ulkopuolella,
siitä riippu-
matta=jumala

»Luonnon johtaminen jumalasta on
samaa kuin halu johtaa alkuperäiskap-
pale kuvasta, kopiosta, olio sitä koske-
vasta ajatuksesta» (149) [620].

NB
"kopio"-
teoria

Ihmiselle on ominaista *Verkehrtheit*
(149 i. f.), *verselbständigen* * abstrak-
tiot — esimerkiksi aika ja avaruus (150)
[620]:

»Vaikka... ihminen onkin abstrahoi-
nut avaruuden ja ajan avaruudellisista
ja ajallisista olioista, niin hän sittenkin
asettaa ensin mainitut viimeksi mainit-
tujen olemassaolon alkusyiksi ja eh-
doiksi. Sen vuoksi hän ajattelee maail-
man, s.o. kaikkien todellisten olioiden
kokonaisuuden, aineen, maailman sisäl-
lön, avaruudessa ja ajassa syntyneeksi.
Jopa Hegelilläkin materia syntyy ei
ainoastaan avaruudessa ja ajassa, vaan
myös avaruudesta ja ajasta...» (150)
[621]. »Käsittämätöntä on myös, miksei
aikaa, ajallisista olioista irrotettuna,
voitaisi samastaa jumalan kanssa»
(151) [621].

aika ajallisten
olioiden ulko-
puolella=jumala

* — kyky kääntää ylösalaisin (149 lopussa), tehdä itsenäisiksi. *Toim.*

- aika ja avaruus
- cf. Engels
idem
"Ludwig Feuerbachissa" ³²
- 153
- 153
- (materialismi)
contra teologia
ja idealismi
(teoriassa)
- »...Todellisuudessa asia on aivan päinvastoin, ...avaruuden ja ajan olemassaoloa eivät edellytä oliot, vaan päinvastoin avaruus ja aika edellyttävät olioiden olemassaoloa, sillä avaruus eli ulottuvuus edellyttää jonkin ulottuvan olemassaoloa ja aika liikettä: aikahan on vain liikkeestä johdettu käsite, joka edellyttää jonkin liikkuvan olemassaoloa. Kaikki on avaruudellista ja ajallista...» (151—152) [622].
- »Kysymys siitä, onko jumala luonut maailman, ...on kysymys hengen suhteesta aistimellisuuteen» (152 [623]).— se on filosofian tärkein ja vaikein kysymys, koko filosofian historia pyörii tämän kysymyksen ympärillä (153 [623])— vanhassa filosofiassa riita stoalaisten ja epikurolaisten, platonikkojen ja aristotelelaisten, skeptikkojen ja dogmaattikkojen välillä, keskiajalla nominalistien ja realistien välillä, uudempina aikoina idealistien ja "realistien eli empiristien" (sic! 153) välillä.
- Taipumus tähän tai tuohon filosofiaan riippuu osittain ihmisten luonteesta (kirjaihmiset versus praktikot).
- »En kiellä... viisautta, hyvyttä, kauneutta; kiellän vain sen, että ne näinä laji- tai laatuksitteinä ovat olemassa sanottakoon jumalina tai jumalanominaisuuksina tai platonilaisina ideoina tai itsemääräytyvinä hegeliläisinä käsitteinä...» (158) [628] — ne ovat olemassa ainoastaan ihmisten ominaisuuksina.
- Toinen syy jumalaukseen: ihminen siirtää luontoon käsityksen omasta tarkoituksenmukaisesta luomistyöstään. Luonto on tarkoituksenmukaista — ergo * sen on luonut järkiolento (160) [629—630].

* — siis. *Toim.*

»Sillä se, mitä ihminen nimittää luonnon tarkoituksen mukaisuudeksi ja tajuaa sellaiseksi, ei ole todellisuudessa mitään muuta kuin maailman ykseys, syiden ja seurausten sopusointu, yleensä se keskinäinen yhteys, jossa kaikki on olemassa ja vaikuttaa luonnossa» (161) [630].

»...Meillä ei ole mitään perustetta kuvitella, että jos ihmisellä olisi enemmän aisteja tai elimiä, hän tiedostaisi myös enemmän luonnon ominaisuuksia tai olioita. Niitä ei ole enempää ulkoisessa maailmassa, epäorgaanisessa luonnossa kuin orgaanisessakaan luonnossa. Ihmisellä on juuri niin monta aistia, kuin on nimenomaan välttämättöntä maailman käsittämiseksi totaalisuudessaan, kokonaisuudessaan» (163) [632—633].

Jos ihmisellä olisi enemmän aisteja, löytäisikö hän enemmän olioita maailmasta?

Ei.

tärkeä agnostisismia vastaan

168 [636—637] — Liebigiä vastaan ”lopuntonta (jumalan) viisautta” koskevien lauseiden vuoksi... Feuerbach ja luonnontiede!! NB Vrt. nykyisin Mach ja kumpu.³³

174—175—178 [642—645] — Natura (luonto) = tasavaltalainen; jumala = monarkki. Tämä esiintyy Feuerbachilla useamman kerran!

188—190 [653—656] — Jumala oli patriarkallinen monarkki, mutta nyt se on perustuslaillinen monarkki: se hallitsee, mutta lakien mukaisesti.

Mistä *henki* (Geist) on lähtöisin? — kysyvät teistit ateisteilta (196) [661]. He muodostavat liian ylenkatseellisen (despectierliche: 196) käsityksen luonnosta, liian ylevän käsityksen (zu hohe, zu vornehme (!) Vorstellung *) hengestä.

NB
(vrt. Dietzgen³⁴)

Luonnosta suoraan ei voida selittää edes Regierungsrathia ** (197) [662].

sukkelasti sanottu!

* — liian korkea, liian ylevä (!) käsitys. *Toim.*

** — hallitusneuvosta. *Toim.*

»Sillä henkihän kehittyi ruumiin mukana, aistien mukana... se on sidottu aisteihin... mistä pääkoppa, mistä aivot, sieltä myös henki; mistä elin, sieltä sen tehtäväkin» (197 [662]: vrt. edellä (197) »henki päässä»).

Idem ||| »Henkinenkin toiminta on ruumiil-
Dietzgen ³⁵ ||| lista» (197—198) [662].

Esineellisen maailman syntyminen
hengestä, jumalasta johtaa maailman
luomiseen tyhjästä —»sillä mistä muus-
ta kuin tyhjästä henki ottaa materian,
esineelliset ainekset?» (199) [664].

luonto on ||| »...Luonto on esineellistä, aineellista,
aineellista ||| aistimellista...» (201) [665].

{ Jacob Böhme = "materialistinen teisti": hän ei
jumaloitse ainoastaan henkeä, vaan myös materiaa.
Hänellä jumala on materiaalinen — siinä on hänen mysti-
sisminsä (202) [666].

»...Missä silmät ja kädet aloittavat, siellä jumalat lak-
kaavat» (203) [667].

luonnon ||| »Luonnossa esiintyvän pahan» (teistit)
välttämät- ||| »panevat... materian eli luonnon väis-
tömyys ||| tämättömän välttämättömyy-
den syyksi» (212) [675—676].

historiallisen ||| 213 keskellä [676] ja 215 keskellä
materialismin ||| [678] "natürliche" und "bürgerliche
ituja ||| Welt" *.

(226) [687—688]: Feuerbach sanoo lopettavansa tähän
1:sen osan (luonto uskonnon perustana) ja siirtyvänsä
2:seen: Geistesreligion ** ilmentää ihmishengen omi-
naisuuksia.

(232) [692—693] — "Uskonto on runoutta" — niin voi-
daan sanoa, sillä usko = mielikuvitusta. Mutta
enkö minä (Feuerbach) kumoa runoutta? En.
NB ||| Minä kumoan (aufhebe) uskonnon »ainoastaan
sikäli» (kursivointi Feuerbachin) »kuin se on
tavallista proosaa eikä runoutta» (233) [693].

* — »luonnollinen» ja »kansalaismaailma». Toim.

** — henkiuskonto. Toim.

Taide ei vaadi, että sen tuotteet tunnustettaisiin *todellisuudeksi* (233).

Mielikuvituksen ohella uskonnossa on erittäin tärkeällä tilalla Gemüth* (261) [717], *käytännöllinen* puoli (258) [714], paremman, turvan, avun etc. etsintä.

(263) [718–719] — uskonnosta etsitään *lohtua* (ateismi on näes trostlos**). — — —

»On nimittäin ihmisen itserakkauden mukais-
ta kuvitella, että luonto ei vaikuta vääjäämät-
tömällä välttämättömyydellä, vaan että luonnon
välttämättömyyden yläpuolella on olento, joka
rakastaa ihmistä» (264) [719]. *Seuraavas-*
sakin lauseessa kiven putoamisen
"Naturnotwendigkeit"*** (264) [720].

luonnon
välttä-
mättö-
myys

S. 287 keskipaikkeilla [738–739] *kahdesti*: niin ikään "Notwendigkeit der Natur"****.

NB

Uskonto = ihmiskunnan lapsuuden kautta, lapsuutta (269) [723], kristinoppi on tehnyt *moraalista* jumalan, luonut *moraalijumalan* (274) [727–728].

Uskonto on alkioasteista sivistystä — voidaan sanoa: »sivistys on todellista uskontoa»... »Tämä on kuitenkin sanojen väärinkäyttöä, sillä uskonto-sanaan liittyy aina taikauskaisia ja epähumaanisia käsitteksiä» (275) [728].

Feuerbach
uskonto-sa-
nan väärin-
käyttöä vas-
taan

Ylistyslaulu *valistukselle*— (277) [730].

»*Pintapuolinen* on käsitys ja väite, että uskonto olisi kerrassaan merkityksetöntä elämälle, nimittäin julkiselle, poliittiselle elämälle.» "En anna penniäkään sellaisesta poliittisesta vapaudesta, joka jättää ihmisen uskonnon orjaksi" (281) [733].

NB

Uskonto on ihmiselle synnynnäistä (»rehelliselle saksan kielelle käännettynä... tämä väite merkitsee») = taikauskaisuus on ihmiselle synnynnäistä (283) [735].

* — tunne, mieli. *Toim.*

** — lohduton. *Toim.*

*** — »luonnollinen välttämättömyys». *Toim.*

**** — »luonnon välttämättömyys». *Toim.*

luonnon
välttämättö-
myys

NB

NB

NB

mitä on ob-
jekttiivinen?
(Feuerbachin
mukaan)

»Kristityllä on luonnon vapaa syy, luonnon herra, jonka tahtoa, jonka sanaa luonto tottelee, jumala, joka ei ole sidottu niin sanottuun syy-yhteyteen, ei ole sidottu välttämättömyyteen, ei ole sidottu vaikutusta syyhyn ja syytä syyhyn yhdistävään ketjuun, kun taas pakanallinen jumala on sidottu luonnon välttämättömyyteen eikä voi vapauttaa edes lemmikkejään kuolemissen väistämättömältä kohtalolta.» (Niin muodoin Feuerbach käyttää järjestelmällisesti sanontaa: *Notwendigkeit der Natur.*)

»Mutta kristityllä on vapaa syy, koska hän ei sido itseään toiveissaan yleiseen yhteyteen, luonnon välttämättömyyteen» (301) [750]. ((Ja vielä *kolmesti samalla* sivulla: *Notwendigkeit der Natur.*))

Ja s. 302 [751]: »...kaikki ne **luonnon lait tai välttämättömyydet**, joiden alaista inhimillinen olemassaolo on...»

[cf. 307 [755]: "Lauf der Natur" *.

»Luonnon tekeminen jumalasta riippuvaksi merkitsee maailmanjärjestyksen ja luonnon välttämättömyyden tekemistä riippuvaksi tahdosta» (312) [759—760]. Ja s. 313 (ylhäällä) [760]— "Naturnotwendigkeit"!! 320 [766]: "luonnon" (der Natur) "välttämättömyys"...

Uskonnollisissa käsityksissä »meillä on esimerkkejä siitä, miten ihminen yleensä muuttaa subjektiivisen objektiiviseksi, s.o. tekee sen, mikä on olemassa vain hänen ajattelussaan, käsityksessään, mielikuvtuksessaan, joksikin ajattelun, käsityksen, mielikuvtuksen ulkopuolella olevaksi»... (328) [773].

* — »luonnon kulku». *Toim.*

»Täten kristityt irrottavat hengen, ihmisielun ruumiista ja tekevät tuon irrallisen, ruumista vailla olevan hengen jumalaksi» (332) [777].

Entleibter
Geist * =
jumala

Uskonto antaa ihmiselle ihanteen (332). Ihminen tarvitsee ihannetta, mutta inhimillistä, luonnon mukaista eikä yliluonnollista:

»Älköön ihanteenamme olko mikään kastreerattu, ruumiiton, käsitteellinen olento, vaan eheä, todellinen, kaikinpuolinen, täydellinen, sivistynyt ihminen» (334) [778].

Mihailovskin *ihanne* on vain latteaa toisinto tästä edistyksellisen porvarillisen demokratian tai vallankumouksellisen porvarillisen demokratian ihanteesta.

»Ihmisellä ei ole mitään käsitystä, ei mitään aavistusta mistään muusta todellisuudesta, mistään muusta olemassaolosta kuin aistimellisestä, fyysisestä...» (334) [779].

Sinnlich,
physisch **
((erinomai-
nen rin-
nastus!))

»Jos kehdataan väittää aistimellisen, aineellisen maailman syntyneen jonkin hengen ajatuksesta ja tahdosta, jos kehdataan väittää olioiden olevan siksi, että ne ajatellaan, eikä ajateltavan siksi, että ne ovat, niin kehdattakoon myös väittää niiden syntyneen sanasta, kehdattakoon myös väittää olioiden olevan vain siksi, että on sanoja, eikä sanojen olevan siksi, että on olioita» (341—342) [785—786].

NB

Jumala ilman ihmissielun kuolemattomuutta on vain nimellisesti jumala:

»...Sellainen jumala on... eräiden rationalististen luonnontutkijain jumala, joka ei ole mitään muuta kuin persoonitu luonto tai luonnon välttämättömyys, universumi, maailmankaikkeus, minkä kanssa kuolemattomuuskäsitys ei tietenkään sopeudu yhteen» [349] [791].

Viimeinen (30.) luento, ss. (358—370) [799—810], voidaan ottaa miltei kokonaisuudessaan tyypilliseksi näytteeksi

* — ruumista vailla oleva henki. *Toim.*
** — aistimellinen, fyysillinen. *Toim.*

valistushenkisestä ateismista, joka tuoksahtaa sosialismille (puheet puutteenalaisten joukosta etc., s. 365 keskellä [805]) j.n.e. Loppusanat: tarkoitukseni on tehdä teidät, kuuntelijani,

»jumalan ystävistä ihmisen ystäviksi, uskovaisista ajattelevaisiksi, rukoilijoista työntekijöiksi, tuonpuoleisen maailman ehdokkaista tämänpuoleisen maailman tutkijoiksi, kristityistä, jotka oman tunnusluksensa ja tajuntansa mukaan ovat 'puolieläimiä, puolienkeleitä', ihmisiksi, kokonaisiksi ihmisiksi» (370 loppu [810]).

kursivointi
Feuerbachin

Sen jälkeen seuraa *Zusätze und Anmerkungen* * (371—463) [811—894].

Niissä on paljon toistoja sisältäviä yksityiskohtia ja lainauksia. Sivuutan sen kaiken. Huomioin vain tärkeimmän siitä, mikä on vähänkin mielenkiintoista: moraalinen perustana on egoismi (392) [829]. (»Rakkaus elämään, etu, egoismi»)... »on olemassa paitsi yksilöllistä eli individualistista, myös sosiaalista egoismia, perheegoismia, yhteisöegoismia, kunnallisegoismia, isänmaallista egoismia» (393) [830].

Historiallisen materialismin ituja!

»...Hyvä ei ole mitään muuta kuin sitä, mikä vastaa kaikkien ihmisten egoismia...» (397) [834].

NB
NB
Historiallisen materialismin ituja, vrt. Tshernyshevski³⁶

»Luotakoon vain silmäys historiaan! Missä alkaa uusi aikakausi historiassa? Kaikkiällä, missä sorrettu joukko tai enemmistö kohottaa täysin oikeutetun egoisminsa jonkin kansakunnan tai kastin yksinomaista egoismia vastaan, missä ihmisluokat (sic!) tai kokonaiset kansakunnat, voitettuaan hallitsevan vähemmistön julkean omahyväisyyden, astuvat proletariaatin halveksutusta pimeydestä historiallisen maineen valoon. Samoin ihmiskunnan nykyisin sorretun enemmistön egoisminkin on saavutettava oikeutensa.

NB
Feuerbachin "sosialismia"

* — lisäyksiä ja huomautuksia. Toim.

ja se saavuttaa sen ja aloittaa uuden historiallisen aikakauden. Ei ole hävitettävä sivistyksen ja hengen aatelia, ei suinkaan! Mutta ei ole sallittava sitä, että aatelia olisivat vain harvat ja kaikki muut alhaisia, päinvastoin kaikkien tulee — ainakin *tulisi* — olla sivistyneitä; ei ole hävitettävä omaisuutta yleensä, ei suinkaan! mutta ei ole sallittava sitä, että omaisuutta olisi vain harvoilla ja muilla ei olisi mitään; omaisuutta pitää olla kaikilla» (398) [835].

Nämä luennot on pidetty 1. XII. 48 ja 2. III. 49 välisenä aikana (Alkulause, siv. V [490]), mutta kirjan alkulause on päivätty 1. I. 51. Miten suuresti Feuerbach *olikaan jo tuohon aikaan* (1848—1851) *jäänyt jälkeksi Marxista* ("Kommunistinen manifesti" 1847, "Neue Rheinische Zeitung" etc.) ja *Engelsistä* (1845: "Lage"³⁷).

Klassikoilta otettuja esimerkkejä *jumalat-* ja *luonto-*sanojen erotuksettomasta käytöstä (398—399) [835—836].

Ss. 402—411 [838—847] — *erinomainen, filosofinen* (ja samalla yksinkertainen ja selvä) selitys uskonnon olemuksesta.

»Uskonnon salaisuus jää lopulta vain salaisuudeksi tajunnan ja tajuttoman, tahdon ja tahattoman punoutumisesta toisiinsa yhdessä ja samassa olennessa» (402) [839]. *Minä* ja *Ei-minä* punoutuvat ihmisessä erottamattomasti toisiinsa. »Ihminen ei käsitä eikä siedä omaa syvyyttään ja halkaisee sen vuoksi olemuksensa 'Minään' ilman 'Ei-minää', jota hän sanoo jumalaksi, ja 'Ei-minään' ilman 'Minää', jota hän sanoo luonnoksi» (406) [842].

S. 408 [844] — mainio lainaus Senecalta (ateisteja vastaan), että nämä nähkääs tekevät luonnosta jumalan. Rukoile! — tee työtä!³⁸ (s. 411 [846]).

NB

NB

- NB || Luonto on uskonnossa jumala, mutta se on luonto Gedankenwesenin * ominaisuudessa. »Uskonnon salaisuutena on 'subjektiivisen ja objektiivisen samuus', s.o. ihmisolemuksen ja luonnon olemuksen ykseys, joka samalla kuitenkin eroaa luonnon ja ihmiskunnan todellisesta olemuksesta» (411) [847].
- Sehr gut! ** || »Pohjaton on inhimillinen tietämättömyys ja rajaton inhimillisen mielikuvituksen voima; tietämättömyyden vuoksi perustansa ja mielikuvituksen ansiosta rajansa kadottanut luonnonvoima 'on jumalallista kaikkivaltiutta» (414) [849].
- Sehr gut! || »...Objektiivinen olemus subjektiivisena olemuksena, luonnon olemus luonnosta eroavana inhimillisenä olemuksena, ihmisen olemus ihmisestä eroavana ei-inhimillisenä olemuksena — siinä jumalolento, siinä uskonnon olemus, siinä mystiikan ja spekulaaation salaisuus...» (415) [850].
- mainio kohta! || Spekulatio on Feuerbachilla = idealistinen filosofia NB.
- NB syvästi totta! NB || »Ihminen erottaa ajatellessaan adjektiivin substantiivista, ominaisuuden olemuksesta... Ja metafyyminen jumala ei ole mitään muuta kuin luonnosta poimittujen yleisimpien ominaisuuksien lyhyt luettelo tai yhdistelmä, jonka ihminen nimenomaan tuolla tavoin irrottamalla aistimellisestä olemuksesta, luonnonmateriaasta, muuttaa mielikuvituksen voimalla jälleen kuitenkin itsenäiseksi subjektiksi tai olennoksi» (417) [852].
- Samanlaista osaa esittää *Logiikka* (418 [852—853] — tarkoitetaan selvästi Hegeliä) — joka muuttaa *das Sein'in*, *das Wesen'in* *** erikoiseksi realiteetiksi —

* — ajatusolennon. *Toim.*** — Oikein hyvin! *Toim.**** — olemisen, olemuksen. *Toim.*

Schr
gnb! // Hoderes ist die ethische Unvollkommenheit d. gewöhnlichen Menschen die unvollständige
Erbildungsstufe; die Naturmacht, durch die Unvollkommenheit ihres Wesens, die
die Ethik ihrer Natur beruht, ist die göttliche Weltmacht. (414)

Schr
gnb! // ... Das objektive Wesen als subjektives, das Wesen der Natur als
von der Natur unterschiedenes, als menschliches Wesen, das Wesen des
Menschen als von der Natur unterschiedenes, als nicht menschliches Wesen
zu sein - das ist das göttliche Wesen, das das Wesen der Religion ist. (415)
Zusatz // das das Geheimnis der Mystik und Spekulation" (415)
Schr
gnb! // (Cassanoviens 7 419 = vgl. 415) el

W
W
W // "Der Mensch kommt im Dasein des Adjektivs von Substantiv,
da Eigenschaften vom Wesen... Und der metaphysische Gott ist nicht
als das Compendium, der Inbegriff der Eigenschaften von der Natur
acceptaten Eigenschaften, sondern aber der Mensch ist zwar eben in
dieser Abstraktion von dem natürlichen Wesen, die Natur der Natur
vermittelst der Einbildungskraft wieder in ein selbständiges Teil
jedes d. Wesen verwandelt." (417).

Zusatz
gnb! // Man f. jed. ungen. concreta (418 - oben oben unterhalb der) - ge-
braucht das sein, das Wesen concreta per se. "Wie
thürlich ist es, die metaphysische Existenz zu einer phys
ischen, die subjektive Existenz zu einer objektiven, die logische
d. abstrakte Existenz wieder zu einer konkreten, wie
einen Existenz machen zu wollen!" (418).

W
W // ... Also ist ein einziges Ding in Wirklichkeit gegeben sein i. der
Welt? Allerdings im Kopf; aber in der Wirklichkeit ist es
einfach gelöst, freilich nur auf die der Wirklichkeit, wie
sich selbst als Gegenstand entprechende Weise, es zwar zu
lösen durch nicht weniger als fünf Sinne" (418).

gnb!
W // 428. Tunc ce qui n'est pas d'ici, n'est rien d. h. tout ce qui n'est
pas d'ici, n'est rien concreta
431-435 concreta d. h. 433 ist: concreta metaphysische (6 aufsp)

»miten typerää onkaan yrittää muuttaa metafyyminen olemassaolo fyysiseksi, subjektiivinen olemassaolo objektiiviseksi, looginen tai abstraktinen olemassaolo jälleen ei loogiseksi, todelliseksi olemassaoloksi!» (418) [853].

»...’Onko siis olemisen ja ajattelun välillä ikuinen juopa ja ristiriita?’ Kyllä, mutta vain päässä; sen sijaan todellisuudessa tuo ristiriita on ajat sitten ratkaistu, tosin ainoastaan todellisuutta eikä sinun koulu-käsityksiäsi vastaavalla tavalla, vieläpä ratkaistu ainakin viiden aistin avulla» (418).

428 [862]: Tout ce qui n’est pas Dieu, n’est rien, s.o. tout ce qui n’est pas Moi, n’est rien.*

431—435 [865—869]: Hyvä lainaus Gassen-dilta. Erittäin hyvä kohta: varsinkin 433 [867] *jumala* = kokoelma adjektiiveja (ilman materiaa) konkreettisesta ja abstraktisesta.

[435] [868—869] — »Pää on maailmankaikkeuden edustajakamari» — ja kun päämme on ahdettu täyteen abstraktioita, Gattungsbegriffen***, niin me luonnollisestikin johdamme (ableiten) »erillisen yleisestä, s.o. ...luonnon jumalasta».

436—437 [870]: (Huomautus n:o 16). En vastusta perustuslaillista monarkiaa, mutta *demokraattinen tasavalta* »on se valtiomuoto, jonka järki välittömästi käsittää ihmisluonnon mukaiseksi».

»...Älykäs kirjoitustapa on muun muassa sitä, että se edellyttää älyä myös lukijassa, että se ei lausu julki kaikkea, että se antaa lukijan sanoa itselleen ne suhteet,

Erinomaista (Hegeliä ja idealismia vastaan)

somasti sanottu!

bien dit! **

NB

NB

erillinen ja yleinen = luonto ja jumala

ha ha!!

osuvasti!

* — Kaikki, mikä ei ole jumalaa, ei ole mitään, s.o. kaikki, mikä ei ole Minää, ei ole mitään. *Toim.*

** — hyvin sanottu! *Toim.*

*** — suku- ja lajikäsitteitä. *Toim.*

ehdot ja rajoitukset, joiden vallitessa jokin väittämä vain päteekin ja on ajateltavissa» (447) [880].

Kiintoisa on vastaus arvostelijalle (Feuerbachin) professori *von Schadenille* (448—449) [880—881] ja *Schallerille* (449—450—463) [882—883—894].

NB

”oleminen ja luonto”
”ajattelu ja ihminen”

»...Minähän nimenomaisesti asetan ole-
misen paikalle luonnon, ajattelun pai-
kalle ihmisen», s.o. en abstraktiota, vaan
konkreettisen — — — die *dramatische*
Psychologie'n * (449) [882].

Kas minkä vuoksi Feuerbachin ja Tshernyshevskin termi ”antropologinen periaate” filosofiassa³⁹ on *ahdas*. Niin antropologinen periaate kuin naturalismikin ovat ainoastaan epätarkkaa, heikkoa *materialismin* mukailua.

bien dit!

»Jesuitismi on spekulatiivisten filoso-
fiamme tiedoton esikuva ja ihanne» (455)
[888].

kysymykseen
filosofisen
materialismin
perusteista

»Ajattelu pitää todellisuuden keskeyty-
vyttä keskeytymättömänä, elämän lopu-
tonta monenkertaisuutta identtisen ainut-
kertaisena. Ajattelun ja elämän (eli todellisuuden) välisen oleellisen, poistamattoman eron tiedostaminen on kaiken viisauden alku ajattelussa ja elämässä. Vain erottaminen on tässä todellista yhteyttä» (458) [890].

8. osan loppu.

9. osa = ”*Teogonia*” (1857)⁴⁰. Siinä ei tunnu olevan mitään mielenkiintoista selailun perusteella arvioiden. Kesken kaiken, §§ 34 (s. 320 ff.), 36 (s. 334) on luettava. NB § 36 (s. 334) — silmäilyn perusteella ei näy *mitään* kiinnostavaa. Lainauksia lainausten perään Feuerbachin jo aikaisemmin sanoman vahvistukseksi.

* — *dramaattisen psykologian. Toim.*